

1.01
Prejeto 1. 12. 2009

UDK 364.44"1919/1939" (497.4)

Dunja Dobaja*

Socialna in zdravstvena zaščita mater in otrok v letih 1919-1939 na območju Dravske banovine

---

IZVLEČEK

Avtorica na osnovi arhivskih virov, literature in časopisja obravnava čas, ko se je tudi na območju Dravske banovine (Slovenije) posvečala velika skrb populacijski politiki. Prvi pogoj za njeno uspešnost pa je bila učinkovita zdravstvena in socialna zaščita mater in otrok, ki se je kazala v ustanavljanju novih zdravstvenih in socialnih ustanov ter usposabljanju strokovnega osebja, ki bi tudi na terenu ozaveščalo in izobraževalo zlasti revne matere.

Ključne besede: Slovenija, Dravska banovina, sociala, zdravstvo, higiena, poverjenišтво za socialno skrbstvo

ABSTRACT

SOCIAL AND HEALTH PROTECTION OF MOTHERS AND CHILDREN FROM 1919 TO 1939 IN THE TERRITORY OF THE FORMER DRAVA BANATE

By means of archive sources, literature and contemporary newspapers, the author explores the time when also in the territory of the former Drava Banate much attention was paid to the population policy. The precondition for its successful implementation was effective health and social protection of mothers and children, reflected in the founding of new health and social institutions and training of professional staff, which would also raise awareness and educate especially the poor mothers in the field.

Key words: Slovenia, Drava Banate, social security, health care, hygiene, social welfare commission

---

* Univ. dipl. zgodovinarica, strokovna sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: dunja.dobaja@inz.si

---

Zaščita mater in otrok v obdobju 1919-1929

Ob odcepitvi od Avstro-Ogrske so habsburški južni Slovani 29. oktobra 1918 ustanovili Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, v kateri so se Slovenci uveljavili kot suveren narod. V Ljubljani so imeli svojo Narodno vlado SHS, v kateri so bili z izjemo zunanjih zadev združeni vsi najvišji organi izvršne oblasti. Narodno vlado so sestavljali predstavniki vseh tedanjih slovenskih političnih strank, med katerimi je bila najmočnejše zastopana Vseslovenska ljudska stranka (VLS). Imela je dvanajst upravnih oddelkov (poverjeništev), med njimi tudi za socialno skrbstvo, ki ga je vodil predstavnik Jugoslovanske socialnodemokratske stranke Anton Kristan, in za zdravstvo, ki ga je vodil predstavnik VLS dr. Anton Breclj.

Nov položaj nastal leta 1918 je terjal tudi najširši razvoj higienskega dela, zlasti pa razvoj zaščite mater in otrok. Po besedah Iva Pirca »nismo imeli ničesar. Zakonodaja je bila neurejena. Ustanov za zaščito mater in otrok ni bilo tako rekoč nobenih, razen stare, majhne porodnišnice in otroške bolnice, ki služi zaščiti bolnega otroka - je torej kurativnega značaja. Zdravniškega osebja je bilo majhno število, onega pa, ki bi se ukvarjalo z zaščito otrok, prav nič. Pomožnega sanitetnega osebja tudi ni bilo. Treba je bilo zavihati rokave in prijeti za trdo delo.«¹

Deželna vlada za Slovenijo je takoj po prevratu oblikovala pri poverjeništvu za socialno skrbstvo poseben oddelek za zaščito mladine, to je »mladinski oddelek«. Na omenjeni oddelek so vsakodnevno prihajale prošnje pomoči potrebnih.

Tako je neka mati (mož je bil pogrešan v vojni) M. B. z Rudnika pri Ljubljani, bila je delavka v Tobačni tovarni, a brez zadostnih sredstev za preživljanje sebe in svojih dveh otrok (starih 11 in 12 let), zaprosila poverjeništvu za socialno skrbstvo za oprostitev stroškov šolanja za sina na Rakovniku oziroma da bi omenjeni oddelek Deželne vlade prevzel oskrbne stroške za njenega sina v salezijanskem zavodu na Rakovniku. Kot razlog je navedla odsotnost moža in dolg v višini 2800 kron, ki ga je morala poplačati.² Oddelek za zaščito mladine se je želel prepričati o utemeljenosti zahtev prosilke, zato je zaprosil salezijanski zavod na Rakovniku, da navede resnične razloge za oddajo dečka v njihov zavod, ravnateljstvo Tobačne tovarne pa je pozval, naj mu posreduje podatke o višini tedenskega zaslужka prosilke.³ Salezijanski zavod je kot razlog za oddajo dečka navedel vedno večjo zamerjenost dečka glede na to, da očeta ni bilo doma, mati pa je bila tovarniška delavka.⁴ Ravnateljstvo Tobačne tovarne je posredovalo podatke v zvezi s tedensko plačo prosilke M. B., ki je znašala 18,62 krone. K tej temeljni plači je bila dodana še »starinjska doklada« v vrednosti 2,94 krone in »vojna doklada« v vrednosti 68,76e kron.⁵ Na podlagi zbrane dokumentacije se je poverjeništvu za socialno skrbstvo odločilo, da ne more prevzeti oskrbnih stroškov za njenega sina.⁶ Zavod na Rakovniku se je očitno soočal s finančnimi težavami, saj je v nekem drugem

---

¹ Ivo Pirc: Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije v Sloveniji 1922-1936 : spomenica ob petnajstletnici Higijenskega zavoda v Ljubljani. Ljubljana 1938 (dalje Pirc, Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije), str. 281.

² Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Pokrajinska uprava za Slovenijo, Oddelek za socialno skrbstvo (AS 64), šk. 7, Prošnja M. B. z dne 13. maja 1919.

³ ARS, AS 64, dok. z dne 21. maja 1919.

⁴ ARS, AS 64, dok. št. 61/19.

⁵ ARS, AS 64, dok. št. 1199.

⁶ ARS, AS 64, dok. št. 852/19.

dopisu pozval poverjeništvu za socialno skrbstvo pri Deželni vladi za pomoč pri oskrbi 19 sirot, ki so se nahajale v zavodu.⁷ Sirote je zavodu izročilo poverjeništvu za socialno skrbstvo oziroma bivši kranjski deželni odbor in razna okrajna sodišča. Sirote so bile oskrbljene le z najnujnejšo obleko in obutvijo, zato je zavod zaprosil omenjeno poverjeništvu, da bi »blagovolilo sirotam tozadevno priskočiti na pomoč«.⁸ Ravnateljstvu salezijanskega zavoda na Rakovniku je omenjeni oddelek Deželne vlade odgovoril, da je »oblačilni poslovalnici« naročil, naj nakaže zavodu zaproseno število oblek, perila in čevljev, ter zavod zaprosil za potrdilo o prejemu blaga.⁹ Glede dečkov, ki so se pripravljali na birmo, je mladinski oddelek poverjeništvu za socialno skrbstvo obvestil ravnateljstvo zavoda o imenih tistih gospodov, ki so prevzeli »botrništvo«. Med njimi so bili Albin Prepeluh, Anton Gosar, Anton Milavec, Bogdan Žužek in »oficijal« Pisansky. Za natančnejši dogovor v zvezi s tem vprašanjem je omenjeni oddelek predlagal, naj se ravnatelj zavoda ob priložnosti zgleda v mladinskem oddelku poverjeništvu za socialno skrbstvo.¹⁰ Na »mladinski oddelek« Deželne vlade se je obrnilo po pomoč tudi Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju Ljubljana. V svoji prošnji z dne 7. maja 1919 je omenjeni oddelek zaprosil za podporo za leto 1919.¹¹ Pred letom 1918 je omenjenemu društvu Deželni odbor vojvodine Kranjske naklonil, začevši z letom 1911, letno podporo v vrednosti 2000 kron. Deželni odbor se je razpustil in društvo je izhajalo iz stališča, da spada zdaj v področje poverjeništvu za socialno skrbstvo »skrb za mladino in pospeševanje zasebne dobroteljnosti«. Društvo je vzdrževalo »prepotrebno« zavetišče v Bohoričevi ulici, ki je služilo predvsem začasnemu sprejemu »v sili zapuščene ali v vzgoji ogrožene dece«, dokler se za njih ni našlo drugod primerne in trajne oskrbe. V zavetišču je bilo povprečno na dan 50 otrok. Društvo je plačevalo stroške za nego in skrb v zavetišču sprejetih varovancev, če niso bili kriti po »povračilih strank, državnih in preživninskih podporah, za zavetišče naklonjenih darilih bodisi v denarju ali v naturalijah«. Stranke niso plačevale ravno veliko. Na dan 10. marca 1919 so samo za tri otroke od 50 otrok, kolikor jih je bilo tega dne v zavetišču, dobili povračilo v tolikšni meri, kolikor je bila določena dnevna oskrbnina za enega otroka. Društvo je v svoji prošnji navedlo znesek svojega premoženja na dan 31. decembra 1918. Čisto premoženje društva je znašalo 12.005 kron, kar je bilo premalo za pokritje vseh stroškov, ki niso obsegali samo vzdrževanje začasnega zavetišča, pač pa je bilo veliko stroškov povezanih tudi z oddajo otrok v rejo. Tako je npr. leta 1918 izdalo za otroke, ki so bili v zasebni oskrbi, 3668 kron.¹² Prošnja društva je bila uslišana. Deželna vlada, oddelek za socialno skrbstvo, je namenila društvu za leto 1919 podporo v vrednosti 2000 kron.¹³

Med prosilci za podporo so bili tudi taki, ki dejansko niso bili upravičeni do nje, a so poskušali pretentati omenjeni oddelek Deželne vlade. Tako je neka M. T.

⁷ ARS, AS 64, dok. št. M 864/19, 15. maj 1919. V dokumentu se sicer pisec prošnje ravnatelj Fran Povše obrača na Narodno vlado za Slovenijo (poverjeništvu za socialno skrb). Očitno se je v zavetišču še vedno ohranil ta izraz, čeprav je bila Narodna vlada ukinjena januarja 1919.

⁸ ARS, AS 64.

⁹ ARS, AS 64, dok. št. M 864/19, 27. maj 1919. Zanimivo je, da se v odgovoru ravnateljstvu zavoda uporablja izraz »deželna vlada«.

¹⁰ ARS, AS 64.

¹¹ ARS, AS 64, dok. št. M 831/19.

¹² ARS, AS 64.

¹³ ARS, AS 64, dok. z dne 13. maja 1919.

iz Ljubljane, živeča na Gornjem trgu, podala prošnjo za podporo,¹⁴ ki jo je utemeljevala s tem, da je mož, ki je služil pri 17. pešpolku, od novembra 1918 leta pogrešan in je zato vsa skrb za družino na njenih ramenih. Po njenih trditvah je dobivala podporo v vrednosti 5,40 krone, s čimer je preživljala sebe, svojo mladoletno hčer in svojo mater. Za svojega očeta, ki je bil po njenih navedbah bolan in brez zaslužka, pa ni dobivala podpore. Prosilki je bila priznana enkratna podpora v vrednosti 60 kron, ki jo je konec maja 1919 leta tudi prejela. Dne 22. julija 1919 pa je prišlo do osebne poizvedbe (Sodeč po viru 16. maja 1919 ni prišlo do osebne poizvedbe. Oseba, ki bi očitno morala to izvesti, tega ni naredila.), ki je prosilko pokazala v drugačni luči. Namreč, prosilka se je izgovarjala, da ne more na delo, ker doji otroka. Poizvedba je ugotovila, da je otrok star dve leti in pol in tako ne več odvisen od materinega mleka. Na otroka bi lahko pazila stara mati, ki je bila očitno še vedno pri močeh. Otrokova mati je, namesto da bi delala, posedala pred hišo in bila znana zaradi svoje »delomrznosti«. Prosilčin oče je sicer imel bolne noge, a je hodil sekati drva in si s tem nekaj zaslužil, česar prosilka v svoji prošnji ni navedla. Na podlagi teh ugotovitev je poverjeništvu za socialno skrbstvo M. Z. odgovorilo, da ne more dobiti nobene podpore več, dokler si ne poišče rednega dela.¹⁵ Prosilka M. Z. ni ostala ravnodušna nad takšno odločitvijo, saj je zahtevala podporo, ko pa se je od nje zahtevalo, naj si poišče redno delo, je trdila, da ga ne dobi, »streči za 10 K na dan pa ne gre, raje crkne«.¹⁶

Dne 9. februarja 1919 je izšla uredba prve vlade Kraljevine SHS o ustanovitvi državnega oddelka za zaščito otrok, dokler ne bi ministrstvo za socialno politiko prevzelo ta oddelek.¹⁷ Naloga oddelka je bila podpora revnih otrok, v prvi vrsti vojnih sirot, in skrb za izvajanje vseh predpisov o zaščiti življenja, zdravja in napredka otrok.¹⁸ V Uradnem listu deželne vlade za Slovenijo, št. 75 z dne 14. aprila 1919, je bil objavljen pravilnik o ureditvi tega oddelka, ki je ponovil omenjene naloge oddelka in navedel ustanove, ki bodo izvajale navedene naloge. Ena od takšnih ustanov so bili dečji domovi, v katerih so bili nastanjeni zanemarjeni otroci kakor tudi tisti, ki so potrebovali zdravljenje in posebno oskrbo. Tiste otroke, ki niso ostali v domu, je oblastni odbor premestil v primerne družine ali pa v druge državne ali zasebne zavode, strokovne šole ali naselbine, ki so jih ustanovili v ta namen. V domove, tako pravilnik, naj bi bili sprejeti vsi otroci, ki so jih tja napotili oblastveni odbori. Dečje domove je upravljal in vzdrževal neposredno državni oddelek za zaščito otrok. Razen dečjih domov je pravilnik predvideval tudi ustanovitev posebnih državnih zavodov, v katerih naj bi se skrbelo za invalidne otroke, poboljševalnice in otroške naselbine na državnih in samostanskih posestvih s strokovnimi šolami. Predvideval je tudi ustanovitev privatnih zavodov. Tiste, ki so uživali državno podporo, je nadziral državni oddelek za zaščito otrok, ostali privatni zavodi pa so bili z omenjenim oddelkom povezani le poslovno, kadar je šlo za vprašanje nameščanja otrok in podpor za otroke. Viri za vzdrževanje omenjenega oddelka so bili državni proračun, razni prispevki in »samoupravni« proračuni. Oddelek je nato prevzelo ministrstvo za socialno politiko in izdalo 1. oktobra

¹⁴ ARS, AS 64, dok. št. M 820/19, 7. maja 1919.

¹⁵ ARS, AS 64.

¹⁶ ARS, AS 64.

¹⁷ Uradni list deželne vlade za Slovenijo, št. 74, 11. 4. 1919, Uredba o ustanovitvi državnega oddelka za zaščito dece.

¹⁸ Prav tam.

1919 nov pravilnik. Po tem pravilniku se je oblikoval pri poverjeništvu za socialno skrbstvo v Ljubljani oddelek za zaščito otrok. Zakonito se je uredilo to vprašanje šele leta 1922 z zakonom o zaščiti otrok z dne 24. junija 1922.¹⁹ Na podlagi zakona so bili pod zaščito ministrstva za socialno politiko vojne sirote, otroci in mladi do 18. leta starosti, ki niso bili dovolj ali pa sploh niso bili zaščiteni od staršev ali varuhov. Pod varstvo omenjenega ministrstva ni sodila tista zapuščena mladina, za katero je po posebnih zakonih in uredbah skrbelo ministrstvo za pravosodje. Ministrstvo za socialno politiko je izvajalo državno zaščito otrok in mladine po svojih organih s pomočjo samoupravnih enot in humanitarnih društev.²⁰

Pri zdravstvenem odseku Pokrajinske vlade za Slovenijo in socialnem odseku je manjkal zavod, kjer naj bi se uredilo središče za zdravstveno in socialno zaščito otrok, kajti po prvi svetovni vojni so številne države posvečale populacijski politiki veliko skrb. Zaščita mater in otrok je postala prednostna naloga. Leta 1922 je bil od tedanjega načelnika higienskega oddelka pri ministrstvu za zdravje dr. Andrija Štamparja poslan k zdravstvenemu odseku za Slovenijo dr. Matija Ambrožič.²¹ Zdravstveni odsek za Slovenijo je konec leta 1922 pripravljal otroški dispanzer, saj do tedaj ni bilo dejanskih ustanov za zaščito dojenčkov in otrok, razen stare porodnišnice in otroške bolnišnice. Dispanzer naj bi bil hkrati tudi izvršilni organ in ustanova zdravstvenega odseka. V istem času si je Društvo Dečji in materinski dom kraljice Marije prizadevalo oblikovati ustanovo, ki naj bi po novejših načelih služila zdravstveni zaščiti otrok od rojstva naprej. Zdravstveni odsek je povabil slovensko ženstvo k sodelovanju, saj so si oboji prizadevali za isti cilj. Omenjeni odsek je predlagal ustanovitev otroškega in materinskega doma ter otroški dispanzer, in sicer pod isto streho. Društvo je to pobudo pozdravilo in tako je v sodelovanju med zdravstvenim odsekom in zasebnim društvom prišlo do ustanovitve *Zavoda za zdravstveno zaščito mater in otrok*, ki se je do leta 1928 imenoval *Zavod za socialno-higijensko zaščito dece*.²² Vzdrževanje zavoda je v veliki meri prevzela država. Tako je dala na razpolago stavbo (poslopje stare porodnišnice) in jo preuredila. Na državne stroške sta bila opremljena otroški dispanzer in higienska šola materinstva, ves inventar za dečji in materinski dom pa je nabavilo društvo. Zavod je ustanovilo Ministrstvo za narodno zdravje z odlokom z dne 26. junija 1923, zavodu pa je predpisalo tudi pravilnik. Za šefa je bil imenovan dr. Matija Ambrožič. Zavod je začel delovati 9. julija 1923. Sprva je deloval v majhnem obsegu, saj na začetku ni imel zdravnikov in upravnega osebja, imel je le ravnatelja in pomanjkljivo izobraženo pomožno sanitetno osebje.²³ Prva je začela z delom otroška poliklinika kot prvi pododdelek otroškega dispanzerja in je do konca leta 1923 imela 522 ambulatornih sprejemov v starosti 0-14 let. Skupno je bilo vseh ordinacij 1434. Drugi pododdelek dispanzerja v zavodu, t. i. posvetovalnica za matere dojenčev in malih otrok, v tem letu še ni bil v celoti organiziran, ker ni bilo strokovnega osebja. Tudi mlečna kuhinja v tem letu še ni poslovala, prav tako pa je bil še v razvoju Dom za matere in dojenčev, saj še ni bilo dovolj strokovnega

¹⁹ Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 83, 9. 8. 1922, Zakon o zaščiti dece in mladine.

²⁰ Prav tam.

²¹ Pediatr, šef Dečjega doma kraljice Marije v Lipičevi ulici v Ljubljani in kasnejši ravnatelj Otroške klinike v Beogradu ter dvorni zdravnik treh kraljevičev. V: Peter Borisov: Ginekologija na Slovenskem od nastanka do 80. let 20. stoletja. Ljubljana 1995, str. 197.

²² Pirc, Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije, str. 282.

²³ Prav tam, str. 282-283.

osebja. Sprejetih je bilo le 23 dojenčkov, od teh 13 z materami, ki so same dojile. Med sprejetimi je bilo 7 zakonskih in 16 nezakonskih otrok. Tudi začetki Higienške šole materinstva so bili leta 1923 skromni. Zavod je priredil dva tečaja, enega za babice babiške šole, drugega pa za babice, ki so že službovale v praksi v Ljubljani. Nadalje je organiziral malo potujočo razstavo z 80 slikami o higieni dojenčka in malega otroka, in sicer v Brežicah. Dne 18. avgusta 1923 je Ministrstvo za narodno zdravje odobrilo ustanovitev šole za sestre, 12. oktobra 1923 pa še pravilnik za to šolo. Šola se je začela 3. januarja 1924. Sprva je imela 17 učenk. Med letom jih je izstopilo 7.²⁴ Prvo generacijo zaščitnih sester so izšolali prav za nego dojenčkov in malih otrok v Zavodu za zdravstveno zaščito mater in otrok. V ambulanti dispanzerja je zaščitna sestra asistirala zdravniku in pojasnjevala materam njegova navodila, v posvetovalnici za matere in pri obiskih na domu (t. i. posetna služba) pa jim je bila svetovalka in učiteljica. Poučevala jih je o pravilnem dojenju, povijanju, prehranjevanju in higieni otroka ter jih poučila o posledicah nepravilne nege.

Kako je bila videti službena pogodba sestre, nam kaže naslednji primer. Sestra M. D., absolventka šole za sestre v »Zavodu za socialno-higienško zaščito dece« v Ljubljani, je z omenjenim zavodom januarja 1925 sklenila pogodbeno službeno razmerje, ki se je lahko, v kolikor sestra ni bila »vezana z reverzom« kot nekdanja štipendistka, z ene ali z druge strani vsak čas brez navedbe razlogov razdrila. Odpovedni rok je bil 14 dni.²⁵ Predstojnik zavoda (dr. Ambrožič) pa je imel po pogodbi pravico, da sestro M. D. brez odpovedi odpusti v primeru hujših kršitev službenih dolžnosti in s tem tudi pri zmanjševanju ugleda zavoda. Po pogodbi so službeni prejemi znašali iz »dnevščine« 28 dinarjev. Do preklica je sestra dobivala v zavodu stanovanje in hrano. S pogodbo se je obvezala, da bo marljivo opravljala določena ji dela, da se bo pokorila službenim odredbam, da se bo v službi in zunaj nje dostojno vedla in da bo varovala službeno tajnost. Pogodba je bila poslana tudi v vednost računovodstvu »delegacije ministrstva financ, odsek za zdravstvo v Ljubljani«, ki je sestri M. D. nakazovalo plačo.²⁶

Zavod za zaščito mater in otrok se je postopoma izpopolnjeval. Prva tri leta so bila namenjena predvsem adaptacijskim delom, urejanju posameznih oddelkov, nabavi ustreznega materiala in izobrazbi osebja. V letu 1926 pa je delo v zavodu že potekalo intenzivnejše. Otroška poliklinika je tega leta zabeležila izjemno veliko število ambulantno zdravljenih otrok, in sicer 8623.²⁷ V okrevališča je bilo poslanih 40 otrok. Po navedbah Iva Pirca so bila finančna sredstva v tem letu izčrpana, tako da v naslednjem letu niso predvidevali novih pošiljanj v okrevališča. Posvetovalnica za matere, kot drugi oddelek otroškega dispanzerja, je imela v tem letu 1930 ambulantnih sprejemov, od tega 433 novih, predvsem otrok do enega leta starosti. Hišnih obiskov otroških zaščitnih sester je bilo 1945. Zaščitne sestre so morale v določenih primerih tudi osebno posredovati pri določenih uradih, zavodih in zasebnikih. V tem letu je bilo takšnih osebnih intervencij 58. Iz mlečne kuhinje, kot tretjega oddelka otroškega dispanzerja, je prejemale hrano 9442 otrok. To so bili tisti otroci, ki jih je oskrboval Dečji in materinski dom kraljice Marije. Šola za otroške zaščitne sestre, kot oddelek Higienške šole materinstva, je v tem

²⁴ Prav tam, str. 283-284, 286.

²⁵ ARS, fond Zdravstveni odsek Ministrstva narodnega zdravja za Slovenijo in Istro v Ljubljani (AS 95), šk. 30, Pogodba, 15. januar 1925.

²⁶ ARS, AS 95.

²⁷ Pirc, Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije, str. 289.

letu beležila 22 učenk, od katerih jih je kar 13 izstopilo. Zavod za zaščito mater in otrok je v tem letu priredil tudi 20 tečajev za žene in odrasla dekleta o negi in higieni otrok, večinoma skupaj s kmetijsko-gospodinjскими tečaji. Organiziral je tudi razstave o negi in higieni otrok. Tako se je s svojim razstavnim materialom udeležil razstave »Mati in dete« na Sušaku. Zavod je tudi izdelal material za dve mobilni razstavi o higieni in negi otrok za zavod za tropske bolezni v Skopju. Dom za matere in otroke je v tem letu na novo sprejel 88 otrok, od tega 50 z materjo in 38 brez matere. Sprejetih z materjo je bilo nezakonskih 48 in 2 zakonska. Brez matere je bilo sprejetih 26 zakonskih in 12 nezakonskih otrok. Umrli so 3 otroci.²⁸ Zavod je februarja 1926 prevzel v svojo kompetenco posvetovalnico za matere in »oskrbovalnico« za dojenčke v Trbovljah. Posvetovalnico je sodobno uredil in tja namestil diplomirano in dobro usposobljeno zaščitno sestro. Konec novembra 1926 je začel poslovati tudi otroški dispanzer v zdravstvenem domu v Lukovici.

V letu 1927 se je že zelo občutilo znižanje denarnih sredstev, tako da niso mogla biti izvedena vsa načrtovana dela. Kljub temu so bili doseženi določeni uspehi. Tako je začela v Lukovici redno poslovati »Selska dečja kolonija« kot oddelek Dečjega in materinskega doma kraljice Marije, ki je bil vključen zavod. Leta 1928 je bilo v koloniji 35 otrok. V Hrastniku je bila februarja 1927 na pobudo zavoda ustanovljena posvetovalnica za matere. Oblikovan je bil kuratorij, ki je pod državno upravo vodil in dajal finančna sredstva za vzdrževanje in redno delovanje posvetovalnice, ki je bila v bistvu prvi tip take ustanove, za katero so skrbele lokalne institucije.²⁹ V tem letu so potekale predpriprave za zgraditev otroškega dispanzerja v Trziču, vodstvo zavoda pa se je skupaj z zdravstvenim »zastopom« Šentvid nad Ljubljano pripravljalo na otvoritev otroškega dispanzerja, katerega začetek delovanja se je predvideval v letu 1928. V letu 1928 so kljub velikim finančnim težavam v zavodu nadaljevali s prenovitvenimi deli. Ustanovljen je bil tudi poseben oddelek za socialno zaščito mater in otrok, v katerem je bila socialna asistentka, ki je imela svoje uradne ure. Na pobudo zavoda je bil na konferenci sestrskih šol leta 1928 v Zagrebu sprejet sklep, da se vse civilne sestre v javnih službah uniformira. S tem se je olajšal tudi nadzor nad sestrami. Septembra 1928 se je začel šestmesečni tečaj za otroške negovalke in vzgojiteljice, ki je bil prvi tak v državi in je vzgajal nove sodelavke za propagando za socialno in zdravstveno zaščito otrok. Te vzgojiteljice so bile v prvi vrsti namenjene za delo v družinah. Z Okrožnim uradom za zavarovanje delavcev (OUZD) je vodstvo zavoda sklenilo začasn sporazum, tako da je vodilo za članice ali »družinske članice - matere« posvetovalne ure ločeno od posvetovalnih ur zavoda. Predvideno je bilo, da bi dajal okrožni urad vsa zdravila, pomoč v materialu (plenice, perilo itd.), na razpolago pa bi dal tudi lastno zaščitno sestro. Za hrano (mleko) naj bi plačeval zavodu odškodnino po določeni ceni. Če bi se omenjeni sporazum uspešno izvajal, je bil okrožni urad pripravljen zavodu do določene mere tudi finančno pomagati. Očitno pa se sporazum ni začel tudi dejansko izvajati, saj ni dobil podpore s strani ministrstva.³⁰ Leta 1929 je vodstvo zavoda dalo pobudo za ureditev razmer pri podeljevanju podpor s strani različnih zavodov. Dogajalo se je namreč, da je ena

²⁸ Prav tam, str. 289-290. Nezakonske matere, ločene ženske in posvojeni otroci so bili tista skupina, ki so bili na obrobju, saj niso bili upravičeni do draginjskih doklad, kar je še dodatno oteževalo njihovo eksistenco.

²⁹ Prav tam, str. 291.

³⁰ Prav tam, str. 293-295.

oseba ali ena družina hkrati prejemale podporo od različnih organizacij. Tako so se pojavljale prošnje istih oseb pri državi, banovini, občini, OUZD, pri zasebnikih, verskih organizacijah in društvih. Če je bila takšna »pomoči potrebna« oseba spretna, je lahko dobila povsod podporo. Zato je vodstvo zavoda predlagalo, da se uredi evidenca zaščite in podpore potrebnih. V ta namen je maja 1929 sklicalo sestanek, ki so se ga udeležili predstavniki oblastne samouprave, občine Ljubljana, občin ljubljanske okolice, cerkvene oblasti, OUZD ter vseh dobrodelnih in podpornih društev.³¹ Namen je bil doseči dogovor o načinu zaščite in socialnega skrbstva, zlasti glede zaščite otrok in mladine v Sloveniji. Na sestanku je bila izvoljena komisija, ki bi pripravila vse za uresničitev sklepov sestanka. Žal se komisija nikoli ni sestala. So pa cerkvena, verska in druga humanitarna društva tri leta kasneje ustanovila svojo karitativno zvezo. Tudi občina je po omenjenem sestanku začela izdajati bone kot nadomestilo za denarno podporo brezposelnim in revnim. Omenjeni sestanek je torej imel vsaj nekaj moralnega zadoščenja. Seveda so bili tudi primeri, ki so bili upravičeni ne samo do podpore, pač pa tudi do večjega in boljšega stanovanja, a so bili na stanovanjskem uradu zavrneni z razlago, da je »takih spričeval tamkaj na kupe«.³² Tako je živela družina učitelja S. iz Ljubljane v majhni sobi z devetimi otroki. 18-letna hči je ležala težko bolna z jetiko, njena sestra je bila prav tako bolna. Ostali otroci so bili kar zdravi, mati otrok pa je kazala znake izmučenosti. Prošnji na mestni stanovanjski urad za večje stanovanje je učitelj S. predložil tudi zdravniško spričevalo, iz katerega je bilo razvidno žalostno zdravstveno stanje družine. Kot rečeno, je bil zavrnen. Tuberkuloza je bila izrazito socialna bolezen, ki je našla ugodna tla za širjenje v slabih življenjskih razmerah. Zato sta bila za njeno odpravo potrebna predvsem dvig življenjske ravni in poučevanje prebivalstva o tej nevarni nalezljivi bolezni. Raziskave so pokazale, da so bili najbolj ogroženi predšolski otroci. Tako naj bi bil vsak tretji predšolski otrok okužen z bacilom tuberkuloze.³³ Vzroke za to je bilo iskati predvsem v ozkem družinskem stiku otroka z materjo in drugimi družinskimi člani, med katerimi je bil pogosto kak okužen »kašljavec«. Tuberkuloza ali jetika se je namreč najpogosteje prenašala kapljično.

V Kraljevini SHS se je začel aktiven boj proti tuberkulozi z ustanavljanjem protituberkuloznih lig. Prva taka je bila ustanovljena leta 1922 v Mariboru. Pod njenim okriljem je nastala ambulanta za pljučne bolezni. Prvi protituberkulozni dispanzer pa je nastal leta 1927 v Celju.³⁴ Glede na dejstvo, da je večina bolnikov za jetiko zbolela že v otroški ali šolski dobi, je bilo treba že v tem obdobju začeti z zdravljenjem in preprečevanjem razvoja bolezni. V predšolski dobi je otroke za tuberkulozo testiral otroški dispanzer, drugače pa je bila vsa skrb na starših. Šooloobvezne otroke pa so pod svoje okrilje sprejele šolske poliklinike. Leta 1924 je Ljubljana dobila Državno šolsko polikliniko za učence in dijake ljubljanskih šol. Do druge svetovne vojne so jih odprli 20 po vsej Sloveniji. Na začetku šolskega leta so vse otroke sistematsko pregledali in tiste, pri katerih je obstajal sum na okužbo, poslali k specialistu. Protituberkulozni dispanzer v Ljubljani je sam orga-

³¹ Prav tam, str. 298.

³² Zdravje, 1. 2. 1925, št. 2, str. 17, Križem po Sloveniji, Žrtev stanovanjske bede.

³³ Prav tam, str. 20, Zakaj je tuberkuloza pred šolsko dobo otrok tako pogosta?

³⁴ Zvonka Zupanič Slavec: Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno in njegov utemeljitelj dr. Ivo Pirc (1891-1967). Ljubljana 2005 (dalje Zupanič Slavec, Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem), str. 78.

niziral sistematske preglede vseh šol. Predstavljal je središče protituberkuloznega boja v predšolski in šolski dobi. Vodilni slovenski strokovnjak za zdravljenje tuberkuloze dr. Valentin Varl je bil pobudnik ustanovitve gozdne šole in otroških okrevališč.³⁵ Boj s tuberkulozo je bil uspešen, saj je število smrtnih žrtev zaradi jetike začelo padati. Tako je dr. Ivo Pirc ugotovil, da je padanje od leta 1921 stalno.³⁶ V Sloveniji je zaradi jetike v letih 1921-1923 umiralo povprečno letno 2760 oseb, nato pa je to število padlo na 1892 oseb. Tako je po navedbah Pirca jetika v Sloveniji leta 1929 končno prenehala biti najpogostejši vzrok smrti in se je začela umikati drugim boleznim.³⁷

Pomembne ustanove za preventivno varstvo ljudskega zdravja so bili zdravstveni domovi, katerih ustanavljanje je leta 1921 odredilo Ministrstvo za zdravstvo v Beogradu. Prvi zdravstveni dom je bil ustanovljen v Lukovici pri Domžalah. Zdravstveni domovi so bili v prvi vrsti namenjeni preventivni medicini, a je kmalu prišlo do povezave preventivne, kurativne in socialne medicine. Ljudi so prosvetljevali o higieni, prehrani, preskrbi s čisto pitno vodo itd. Delo zdravstvenih domov je bilo pod nadzorom Higijenskega zavoda v Ljubljani (ustanovljen februarja 1923 in slovesno odprt julija 1923). Delilo se je na delo v ambulanti in na terensko delo. Glavno delo je potekalo ob določenih dnevih v zdravstvenem domu. Izvajal ga je zdravnik ob pomoči sestre. V zdravstvenem domu so pregledovali dojenčke, predšolske in šolske otroke ter obolele za tuberkulozo. Materam in nosečnicam so nudili nasvete, prirejali pa so tudi predavanja. Na terenu pa so v glavnem delovale zaščitne sestre. V okviru zdravstvenega doma so bili otroški dispanzer, šolska poliklinika, protituberkulozni dispanzer, ki se je ponekod kmalu osamosvojil in začel delovati kot samostojna enota, ter splošna zdravstvena posvetovalnica. V okvir zdravstvenega doma je sodilo tudi ljudsko kopališče, ki je omogočilo ljudem vzdrževanje osebne higijene.³⁸

V posvetovalnici za matere in dojenčke so materam svetovali glede pravilne prehrane dojenčkov in s tem v marsikaterem primeru preprečili obolenja na prebavilih, zaščitna sestra pa je po domovih nadzorovala pravilno izvajanje nasvetov in poučevala matere o pravilni negi dojenčkov. V otroški polikliniki so se brezplačno ambulantno zdravili otroci v predšolski dobi in tudi dojenčki. Vpliv posvetovalnice in otroške poliklinike na zdravje dojenčkov je bil pozitiven, saj se je njihova umrljivost postopoma zmanjševala. Tako je bilo v župniji Brdo pred asanacijo (na vse prebivalstvo približno 1400 ljudi) 8 smrti dojenčkov, v drugi polovici tridesetih let pa se je to število prepolovilo.³⁹ V okvir zdravstvenega doma je sodila tudi »selska dečja kolonija«. Od 20 do 35 otrok v starosti od 3 mesece do 8 let iz raznih krajev kraljevine je bilo nastanjenih pri posameznih »zdravih, snažnih,

³⁵ Prav tam, str. 79.

³⁶ Pirc, Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije, str. 54.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Zupanič Slavec, Razvoj janega zdravstva na Slovenskem, str. 168, 171. Na seji ljubljanskega občinskega sveta dne 6. 3. 1928 je občinski svet sklenil, da se v Ljubljani v najkrajšem času zgradi javno ljudsko kopališče, ker je bilo dotodanje mestno kopališče premajhno. Glede na to, da je imela Ljubljana v tistem času 60.000 prebivalcev, je potrebovala približno 300 javnih prh. Prav tako naj bi zgradila mestna občina šolsko kopališče, ker je bilo v mestu približno 3200 učencev srednjih šol in 2500 učencev osnovnih šol brez ljubljanske okolice. Vsi ti učenci niso imeli nikakršne kopeli, razen male kopalnice na državni šolski polikliniki s štirimi prhami, kjer se je vsak dan kopalo 40 dijakov. Predlog je bil, da bi se vpeljalo obvezno kopanje pod nadzorom učiteljev enkrat na 14 dni. Učenci naj bi plačali simbolično vstopnino 50 par. V: Slovenec, 7. 3. 1928, št. 56, str. 5, Za povzdigo zdravstva v Ljubljani.

³⁹ Pirc, Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije, str. 404.

poštenih« kmečkih družinah. Otroci so bili pod nadzorom zdravnika in zaščitne sestre. Mnogi šibki dojenčki so se ob skrbni negi okrepili. V preventivne namene je bila vsako leto dvakrat pregledana šolska mladina, revni so dobili brezplačna zdravila, premožnejšim pa se je pomagalo z nasveti. Šolska poliklinika je nudila vsem učencem brezplačno zdravljenje. Iz sredstev društva za narodovo zdravje v Lukovici so slabotni najrevnejši šolarji iz oddaljenih vasi eno zimo dobivali v odmoru mleko in kruh, toplo perilo pa so dobili več zim zapored. Zdravnik v zdravstvenem domu v Lukovici je bil do leta 1929 dr. Albert Trtnik.⁴⁰

Zdravstvena in socialna zaščita mater in otrok 1929-1935

Po besedah Iva Pirca⁴¹ je bilo za razvoj higienske organizacije pomembno leto 1930. Tega leta je bila izdana nova Uredba o organizaciji na področju higienskih zavodov in zdravstvenih domov, s katero je bil enotno urejen ustroj vseh higienskih ustanov v državi. Leto 1930 je bilo, tako Pirc, tudi najbolj plodno glede novih higienskih ustanov v Sloveniji. Ustanovljeni so bili državna šolska poliklinika v Novem mestu, otroški dispanzer v Kranju, zdravstveni domovi v Rogatcu, Medvodah in Šentvidu (prvi in edini dom v Sloveniji, ki je bil v lasti občine) ter zdravstveni dom s centralno protitrahomsko ordinacijo v Murski Soboti. V tem letu je bil ustanovljen tudi počitniški dom za slabotne otroke na Rakitni. Otroški dispanzer v Kranju je deloval hkrati s šolsko polikliniko le enkrat na teden, medtem ko je posvetovalnica za matere in dojenčke delovala ločeno, a tudi le enkrat tedensko, kar je bilo premalo, saj je zanjo vladalo veliko zanimanje. V letu 1931 je tako prvič obiskalo otroški dispanzer v Kranju 154 dojenčkov, 250 malih otrok in 27 šolskih otrok iz daljne okolice, ki niso sodili v območje šolske poliklinike.⁴² Ponovno je otroški dispanzer obiskalo 374 dojenčkov, 182 malih otrok in 27 šolskih. Obiskov zaščitnih sester na domu je bilo 315. Šolska poliklinika v Kranju, ustanovljena leta 1928, je sodila pod okrilje šolske poliklinike v Ljubljani, ki je v Kranj pošiljala svojega zdravnika v spremstvu zaščitne sestre. V šolski polikliniki se je leta 1931 zdravilo 1795 učencev, opravljenih pa je bilo 2359 pregledov. V začetku leta 1931 so se še opravljali nedokončani sistematski pregledi in nato še kontrolni pregledi. Skupaj je bilo do konca šolskega leta 735 pregledov in 120 pregledov novincev. V novem šolskem letu je bilo sistematsko pregledanih 563 učencev. Leta 1931 je bilo vseh šolskih pregledov 1418. Starši so bili vedno bolj navdušeni nad šolskimi pregledi. Posvetovanj s starši je bilo v omenjenem letu 570.⁴³ Šele leta 1936 sta se kranjska šolska poliklinika in otroški dispanzer združila v Zdravstveni dom Kranj, do takrat pa je ta zdravstvena ustanova sodila v delovno področje Zdravstvenega doma v Trziču. Zdravnica dr. Tekla Kenk - Pance iz Trziča je opravljala delo tudi v Kranju. Delokrog zdravstvenega doma v Rogatcu je obsegal tri velike občine, in sicer Rogatec, Stoperce in Žetale v Dravski banovini ter občino Hum ob Sotli v Savski banovini. Zdravstveni dom je imel splošno ambulanto, otroški dispanzer z otroško polikliniko in posvetovalnico za matere, ki pa je imela slabši obisk kot poliklinika. Matere so se očitno raje zatekale k zaščitnim sestram. Sicer so pa na

---

⁴⁰ Prav tam, str. 404-406.

⁴¹ Prav tam, str. 144.

⁴² Zdravje, 1932, št. 1, str. 20, Letno poročilo Dečjega dispanzerja in Šolske poliklinike v Kranju.

⁴³ Prav tam.

območju, ki ga je pokrival zdravstveni dom, vladale slabe higienske in zdravstvene razmere. Kraji so bili hriboviti, poljedelstva je bilo malo, obrati so skrčili delo na minimum ali pa povsem prenehali z delom za nedoločen čas. S tem je bilo seveda prizadetih mnogo družin, ker so bili odpuščeni tudi družinski očetje, katerih zaslužek je bil edini vir preživetja družine. V takih razmerah ljudje tudi niso imeli sredstev za nakup stvari, ki bi izboljšale njihove higienske in bivalne razmere. Leta 1931 je bil obisk zdravstvenega doma zadovoljiv. Najbolj je bila obiskana šolska poliklinika, v območje katere je sodilo šest šol s približno 1050 učenci. Po šolah so bili opravljeni sistematski pregledi učencev. Večina učencev je bila telesno slabo razvitih, imeli so slabo zobovje, bili so slabokrvni, rahitični, nekateri celo golšavi. Tudi v otroškem dispanzerju je bilo opravljenih mnogo zdravniških pregledov. V tem letu so se pojavile pri majhnih in šoloobveznih otrocih tudi nalezljive bolezni kot npr. davica, ošpice. Dva otroka sta tudi umrla.⁴⁴ V okvir zdravstvenega doma je sodilo tudi javno kopaljšče, kjer so si otroci, ki niso bili vajeni umivanja, pridobili vsaj nekaj občutka za čistočo.

Obdobje od leta 1931 do 1934 označuje Ivo Pirc z izrazom »suha leta« za zdravstvo, ko so oblasti podlegle strankarskim težnjam in osebnim obračunom.⁴⁵ Krediti Ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje so bili v tem obdobju reducirani iz leta v leto in so končno padli pod eksistenčni minimum. Delo je bilo sicer močno ovirano, a ustanove za zdravstveno in socialno zaščito otrok so delovale dalje.

Stanje leta 1934. V posvetovalnice enajstih otroških dispanzerjev (Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Tržič, Medvode, Lukovica, Trbovlje, Hrastnik, Cerklje ob Krki, Rogatec) je 2571 mater pripeljalo na pregled in posvet svoje dojenčke in majhne otroke, 1094 mater pa je prišlo le na posvet.⁴⁶ Opravljenih je bilo 12.259 pregledov dojenčkov in 10.855 majhnih otrok. V poliklinikah in otroških dispanzerjih pa je bilo pregledanih in zdravljenih 7075 dojenčkov in 6617 majhnih otrok. Največ dojenčkov je bilo pripeljanih v dispanzerje zaradi prebavnih motenj, ki jih je povzročila nepravilna prehrana, majhnih otrok pa zaradi bolezni dihal in rahitisa. Siromašnim materam so razdelili brezplačna zdravila, mleko, plenice in druge nujne potrebščine za otroke. Zaščitne sestre dispanzerjev so opravile po domovih dojenčkov 9131 obiskov, po domovih malih otrok pa 8815 obiskov. V otroškem domu Kraljice Marije v Ljubljani je bilo oskrbovanih 400 dojenčkov in 264 malih otrok. Zavod za zaščito otrok je organiziral 26 tečajev o negi dojenčka.⁴⁷

Posledica gospodarske krize je bilo tudi veliko število nepreskrbljenih otrok, katerih starši jih niso mogli preživljati. Pri lajšanju njihove stiske so sodelovala tudi različna dobrodelna društva, med njimi Krščansko žensko društvo, ki je ljubljanskemu mestnemu načelstvu naslovilo pismo, v katerem je opisalo neznosne razmere v barakarskem naselju ob Vodovodni cesti.⁴⁸ Tam je bilo po navedbah društva 168 otrok najrevnejših slojev, ki so bili brez vsakega nadzora, primerne vzgoje,

⁴⁴ Prav tam, str. 21.

⁴⁵ Pirc, Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije, str. 145.

⁴⁶ Zdravje: zdravstveno-poljudni list, februar 1935, št. 2, str. 27, Poročilo o delovanju higijenskih ustanov v Dravski banovini v letu 1934.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Mesto Ljubljana, Splošna mestna registratura, Reg. I (LJU 489), f. 2098, 1931.

brez primerne obleke in obutve zato, ker so bili očetje brezposelni ali pijanci, matere pa odsotne zaradi različnih opravkov. Ti otroci so bili na dobri poti, da propadejo. Omenjeno društvo je tem otrokom lajšalo stisko z različnimi obdarovanji, leta 1931 pa se je odločilo ustanoviti dnevno zavetišče za 30 najbolj potrebnih otrok. Seveda je to potegnilo za sabo finančne težave, saj društvo to zamisel ni moglo uresničiti samo s svojimi in banskimi prispevki, ampak bi bila potrebna tudi finančna pomoč mestne občine. Mestna občina naj bi tudi zgradila barako.⁴⁹ Krščansko žensko društvo je predlagalo mestnemu načelstvu znesek 1500 dinarjev mesečno.⁵⁰

Karitativna društva (npr. Sveta vojska, Krščanska ženska zveza) so bila v glavnem vključena v Karitativno zvezo. Za začetek aprila 1931 je socialno-politični urad ljubljanskega mestnega načelstva predvidel skupno sejo predstavnikov mestne občine in karitativnih organizacij.⁵¹

Zaradi vse slabših socialnih razmer je v začetku leta 1931 šolski nadzornik za mesto Ljubljana v pismu krajevnemu šolskemu odboru predlagal razširitev dnevnega zavetišča v Spodnji Šiški, da bi bil lahko sprejet vsak učenec iz šolskega okoliša, katerega bi predlagalo učiteljstvo. Le na ta način naj bi pomagali socialno ogroženim učencem.⁵²

Leta 1931 je posebna strokovna komisija za Slovenijo prvič organizirala otroško počitniško kolonijo za delavske otroke v Breznici na Gorenjskem.⁵³ Starši naj bi po svojih močeh prispevali del stroškov. Nekaj so prispevali tudi strokovne organizacije, posamezniki in razne ustanove, a je bilo še vedno premalo sredstev, saj naj bi za 60 dni, kolikor časa bi trajala kolonija, potrebovali za 90 prijavljenih otrok (od tega 62 iz Ljubljane) 27.000 dinarjev brez honorarjev za nadzorstvo in vodstvo učiteljstva. Omenjena komisija se je s prošnjo za sofinanciranje kolonije obrnila na samega ljubljanskega župana.⁵⁴

Za lajšanje stisk revnih prebivalcev (med katerimi je bilo tudi mnogo otrok in mater) mesta Ljubljane je konec januarja 1932 mestna organizacija Narodna obrana v Ljubljani izdelala predlog načrta za pobiranje prispevkov in oblačil po hišah mesta in okolice.⁵⁵ S tem so želeli preprečiti pogoste obiske revnih po hišah, ki so prosili hrano, denar in oblačila, ter doseči, da bi pomoč dobili resnično tisti, ki so jo potrebovali, saj so prosjačili po hišah tudi taki, ki do pomoči niso bili upravičeni. Načrt je bil, da bi za pobiranje denarnih prispevkov angažirali med brezposelnimi potrebno število zanesljivih in sposobnih oseb, ki bi dobile posebne legitimacije ter zaprte nabiralnike. Vsakemu nabiralcu naj bi se določil rajon, v katerem bi pobiral prispevke, javnost pa bi bila o pobiralni akciji obveščana prek dnevnega časopisja. Vsak nabiralec naj bi prejel za svoje delo, poleg običajne podpore, ki je je bil že tako deležen, še posebno nagrado v odstotnem razmerju od nabranih vsot. Ločeno od tistih, ki bi nabirali denarne prispevke, bi zaposlili tudi pobiralce oblačil. Ti bi to delo opravljali s pomočjo vozov po posameznih ulicah,

⁴⁹ ZAL, LJU 489.

⁵⁰ ZAL, LJU 489, dok. z dne 3. marca 1931.

⁵¹ ZAL, LJU 489, dok. z dne 2. aprila 1931.

⁵² ZAL, LJU 489, dok. z dne 31. januarja 1931.

⁵³ ZAL, LJU 489, Mestnemu magistratu.

⁵⁴ ZAL, LJU 489.

⁵⁵ ZAL, LJU 489, Osnutek načrta za pobiranje denarnih prispevkov in oblačil po hišah mesta Ljubljane in okolice.

prav tako pa bi bili opremljeni z legitimacijami. Stranke bi bile o obisku pobiralca predhodno obveščene prek dnevnega časopisja. Sprejeto blago naj bi nabiralci odpeljali v skupno skladišče, kjer se bi razvrstilo. Omenjeni načrt je bil posredovan ljubljanski mestni občini. Očitno pa ta ni dala mestni organizaciji Narodne odbrane nikakršnega odgovora, saj jo je predsednik odbora konec marca 1932 na to opozoril v posebnem dopisu, v katerem je ponovno poudaril pomen pomožne akcije, s katero bi omejili beračenje po hišah, ki je postalo že »skrajno nadležno«. ⁵⁶ Socialno-politični odsek občinske uprave pa je 11. oktobra 1932 odobril več predlogov za izvedbo pomožne akcije. ⁵⁷

Mestna občina bi podpirala brezposelne iz proračunskih sredstev za brezposelne in iz sredstev, nabranih s pomožno akcijo. Mestna občina je imela v načrtu, da organizira akcijo za brezposelne tudi na ta način, da bi mestni delavci pobirali prispevke pod geslom »delavec za delavca«, da bi se organizirala velika »dobrodelna akademija« na Taboru, v kateri bi sodelovala razna društva in plesne šole, organizirala bi se tudi akcija med samimi delodajalci, ki bi prispevali od vsakega uslužbenca en dinar na teden. Mestna občina pa je že imela organizirano razdeljevanje brezplačne hrane opoldan in zvečer. Hrano je občina dobivala od javne kuhinje v Delavski zbornici. Načrt pa je bil, da bi hrano prispevali tudi železničarska in uradniška menza. ⁵⁸ Po navedbah bana Dravske banovine dr. Draga Marušiča bi morali pozimi 1932 računati s približno 30.000 brezposelnimi ter podpore potrebnimi reveži, ker pa je imela večina med njimi tudi številne družine, tudi s približno 90.000 do 100.000 družinskimi člani teh brezposelnih. ⁵⁹

Da je bila teorija drugačna od prakse, priča tudi naslednji primer. V začetku leta 1933 je J. J. Naglas, lastnik tovarne pohištva, opozoril mestno načelstvo, da je prostovoljno pristopil k pomožni akciji za podporo brezposelnih s tem, da je vsak mesec prispeval za vsakega delavca po 4 dinarje in vsak njegov delavec 2 dinarja na mesec. Kljub temu pa so hodili k njemu prosit za podporo številni brezposelni, katerim pa ni želel dati nikakršne podpore glede na dejstvo, da je to že plačeval v okviru pomožne akcije. Prosilci pa so mu odgovorili, da ne dobijo ničesar, ker podporo dobijo le »Primorci«, torej emigranti iz Italije. Avtor omenjene pritožbe je zahteval od mestnega načelstva strožji nadzor pri razdeljevanju podpor. ⁶⁰

»Otroci z obrobja« so bili izročeni v varstvo t. i. generalnemu varuhu. V tem času je to vlogo opravljal Levičnik, ⁶¹ ki je o svojem delu poročal tudi odboru Društva za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju Ljubljana. Tako je npr. za leto 1930 poročal o porastu števila varovancev. ⁶² V začetku tega leta mu je Okrajno sodišče v Ljubljani izročilo 34 varstvenih primerov z 39 varovanci. Od teh med letom odpadel en primer z enim varovancem. Upoštevajoč še prejšnja leta, je imel leta 1930 pod svojim okriljem 577 varovancev in varovank v 525 varstvenih primerih. Zdravstveno stanje otrok je bilo zadovoljivo. Njegov delokrog je obsegal pošiljanje poročil varstvenemu sodišču in drugim oblastem ter opravljanje

⁵⁶ ZAL, LJU 489, Pomožna akcija mestne občine ljubljanske v Ljubljani.

⁵⁷ ZAL, LJU 489, Poročilo mestne občine banski upravi Dravske banovine odd. VI.

⁵⁸ ZAL, LJU 489.

⁵⁹ ZAL, LJU 489, Poročilo bana.

⁶⁰ ZAL, LJU 489, f. 2113, l. 1933, Pismo J. J. Naglasa mestnemu načelstvu v Ljubljani, Odboru za podporo brezposelnih, februar 1933.

⁶¹ V viru ime ni navedeno; leta 1932 je bil generalni varuh Oton Vidic.

⁶² ZAL, LJU 489, Poročilo glavnega varuha z dne 30. decembra 1930.

raznih opravkov v zvezi s sprejemanjem, knjiženjem in razdeljevanjem alimentacijskih prispevkov in drugih prejemkov, kot so pokojnine in invalidnine. V tem letu je bil prisiljen tudi v devetih primerih vložiti tožbo zaradi priznanja očetovstva, v desetih primerih pa izterjati alimentacijske prispevke. Za prejemke in izdatke je tudi vodil poseben račun, ki ga je blagajnik Društva za otroško varstvo in mladinsko skrbstvo redno pregledoval. Njegovo poročilo za leto 1930 je poslalo omenjeno društvo ljubljanskemu mestnemu magistratu in hkrati prosilo, da mu mestni magistrat tudi za leto 1931 nakloni podporo v dotedanjem znesku 2000 dinarjev za kritje stroškov generalnega varuha.⁶³

Očitno pa so se pojavljale tudi kritike dela generalnega varuha. Namreč v začetku leta 1932 je bilo na župana naslovljeno pismo (podpisnik je neberljivo napisan), katerega avtor opozarja, da je generalno varuštvo v obliki, kot je bilo do tedaj, zastarelo.⁶⁴ Tako naj bi bil način izvrševanja varstvenih zadev le birokratski, ker naj ne bi slonel na neposrednih stikih s prizadetimi, ampak samo na posledicah intervencije varstvenih sodišč. Vseboval naj ne bi niti glavnih elementov, in sicer kurativnega in preventivnega. Posloval naj bi »suhoparno in primorano«, saj je npr., tako avtor pisma, pri 593 varovancih interveniral glede priznanja očetovstva samo v 10 primerih, medtem ko dejansko 45% nezakonskih očetov sploh ni bilo znanih ali pa niso želeli priznati očetovstva. Zato je avtor omenjenega pisma predlagal ustanovitev generalnega varuštva pri mestni občini, in sicer takega, ki bi nudilo ne samo pravno, ampak tudi socialno in zdravstveno zaščito, obenem pa bi dajalo tudi pravne in socialne nasvete. Tudi finančno naj bi bilo to varuštvo cenejše. Po avtorjevih navedbah naj bi zadostoval kredit v vrednosti 10.000 dinarjev. Ob koncu svoje kritike je tudi poudaril, da je tovrstno varuštvo uvedeno v vseh večjih zahodnoevropskih mestih.⁶⁵ Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrbstvo pa je že junija 1932. leta prosilo mestno načelstvo, da »blagovoli slavno mestno načelstvo« za prihodnje proračunsko leto zvišati postavko za generalnega varuha, in sicer na 4000 dinarjev, saj so »stroški, ki so zvezani s poslovanjem generalnega varuštva, prav izdatni, tako da dosedanji prispevek ne krije niti polovice«. ⁶⁶

Kot povedano, se je poskušalo revnim otrokom lajšati stisko tudi s pošiljanjem v počitniške kolonije. Tako je bilo na seji socialno-političnega odseka mestnega načelstva v Ljubljani z dne 7. julija 1933 sklenjeno, da se prispeva za rudarske otroke iz Trbovelj znesek 6000 dinarjev, in sicer iz fonda »počitniške kolonije«. Za ta znesek naj bi poslali 10 rudarskih otrok z II. mestno kolonijo na morje.⁶⁷ Organizirane so bile tudi zimske kolonije. Tako je ljubljanska šolska poliklinika leta 1932/1933 prvič organizirala zimske počitnice na Rakitni v povezavi s smučarskim tečajem pod zdravniškim nadzorom. V tem letu se je prijavilo 27 otrok. Očitno so bile tovrstne štirinajstdnevne zimske kolonije uspešne, saj je število prijavitelcev stalno naraščalo. Žal pa v te kolonije niso mogli sprejeti več siromašnejših otrok, saj je primanjkovalo finančnih sredstev. Želja je bila, da se najde potrebna sredstva

⁶³ ZAL, LJU 489, Prošnja Društva za otroško varstvo in mladinsko skrbstvo, 1. januar 1931.

⁶⁴ ZAL, LJU 489, Pismo županu z dne 22. januarja 1932.

⁶⁵ ZAL, LJU 489.

⁶⁶ ZAL, LJU 489, Prošnja Društva za otroško varstvo in mladinsko skrb v sodnem okraju Ljubljana na Mestno načelstvo v Ljubljani z dne 18. junija 1932.

⁶⁷ ZAL, LJU 489, Uradno poročilo, 8. 7. 1933.

in vključi v tovrstne kolonije tudi otroke iz socialno šibkih slojev.⁶⁸ Šolska poliklinika je seveda organizirala tudi poletne počitniške kolonije na Rakitni. Tam je bil zgrajen tudi bazen z večjim igriščem. Hkrati s to počitniško kolonijo je šolska poliklinika organizirala še druge. V šolskem letu 1930/1931 je v ta namen uporabila prostore zdravstvenega doma v Medvodah in v Lukovici, zato da bi omogočila čim večjemu številu slabotnih otrok okrepitev. Zlasti v Medvodah se je vsako leto večalo število otrok in v letu 1934/1935 doseglo maksimum, to je 54. V Lukovici, kjer pa je bilo manj prostora, pa je bilo stalno le po 20 deklic. V obeh kolonijah so imeli otroci možnost kopanja v naravi. Šolska poliklinika sama ni imela dovolj finančnih sredstev za namestitve vseh otrok v omenjenih treh kolonijah. Na pomoč je priskočil fond za zdravstveno zaščito učencev, protituberkulozni dispanzer, banovina, občine, Rdeči križ v Trziču, deloma pa so oskrbovalnino krili starši.⁶⁹

Zdravstvena in socialna zaščita mater in otrok po letu 1935

Po letih 1927-1929 si je vso politično moč v Sloveniji spet pridobila nekdanja Slovenska ljudska stranka, ki je od konca junija 1935 sodelovala v vladi Milana Stojadinoviča. Anton Korošec je bil notranji minister.

V tem obdobju so glede zdravstveno-higienskega dela v Sloveniji dobili tri nove zdravstvene ustanove, in sicer zdravstvena domova v Ponikvah in v Dolnji Lendavi ter šolsko polikliniko na Rakeku. V Ponikvah na Dolenjskem je bila pod predstvom domačega župnika in javnega delavca Antona Mrkuna ustanovljena prva slovenska zdravstvena zadruga, ki je prevzela v svoj delokrog tudi funkcijo zdravstvenega doma. Povod za njeno ustanovitev je bila gospodarska kriza, saj so mnogi prišli celo v tako stisko, da niso imeli denarja niti za zdravnika in zdravila. Pristopnina je znašala 10 dinarjev. Vsak član je plačeval 5 dinarjev mesečnega prispevka. Če je družinski oče pristopil k zadrugi, je dobil vsak član družine brezplačno zdravniško pomoč v ambulanti v Ponikvah. Za zdravnikove obiske na domu se je plačal minimalni znesek. V času gospodarske krize so imeli kmetje malo denarja, zato jim je bilo omogočeno plačevanje prispevkov v naravi, to je npr. s krompirjem, drvimi, zelenjavo ipd. Zadruga je imela tudi lastno zadržno lekarno, ki jo je upravljal zadržni zdravnik. Člani zadruge so dobili vsa zdravila 30% ceneje kot v drugih lekarnah. Zadruga je odprla tudi polikliniko za dojenčke in male otroke ter posvetovalnico za matere. Revne matere so dobile brezplačne plenice in druge stvari, ki so potrebne za dojenčka. Matere so dobile tudi brezplačen pouk in navodila glede ravnanja z otroki, da ohranijo zdravje. Zadržnem zdravniku je v ambulanti pomagala tudi zaščitna sestra, ki je tudi po hišah obiskovala matere in jim svetovala glede nege otrok. Večkrat je tudi izvedla razkužitev prostorov in obleke za umrlimi bolniki. Za lažje izvajanje socialnega dela je zadruga ustanovila zdravstveni sklad. Revni člani zadruge so bili upravičeni tudi do majhnega kredita na kratke obroke.⁷⁰ V letu 1935 je začel v zdravstvenem domu v Mariboru delovati Dom za matere in dojenčke, ki je razpolagal s 30 posteljami in je sprejemal predvsem tiste otroke, za katere ni nihče skrbel in so bili potrebni nege v domu. Ker Maribor ni imel otroške bolnišnice, je dom sprejemal tudi bolne

---

⁶⁸ Pirc, Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije, str. 344.

⁶⁹ Prav tam, str. 343.

⁷⁰ Prav tam, str. 450-452.

dojenčke. Kadar koli pa je bila potreba, je dom sprejel tudi matere z dojenčki. V domu je bilo od 18. avgusta 1935 do 31. decembra 1935 oskrbovanih 54 dojenčkov in dve materi v skupno 1027 oskrbnih dneh. Npr. leta 1936 pa 123 dojenčkov in tri matere v skupno 3903 dneh.⁷¹ Leta 1935 je bil pri šolski polikliniki v Ljubljani ustanovljen oddelek za usta in zobe z namenom, da se do-
raščajoči mladini, zlasti socialno šibkejši, ohrani zdravo zobovje. Pri socialno-med-
dicinskem oddelku Higienkega zavoda je bil ustanovljen odsek šolski zdravnik, ki
je prevzel izvajanje šolsko-zdravniške službe, ki je bila do tedaj v delokrogu šolske
poliklinike v Ljubljani.

Kljub prizadevanju za lajšanje stiske revnih otrok in mater je socialni oddelek
mestnega načelstva v Ljubljani dnevno dobival prošnje za pomoč. Tako je neka
samska mati petih otrok M. R. iz Zelene jame v Ljubljani, katere mož je že pred
leti stopil v samostan, zaprosila za stalno podporo, saj ni dobila zaposlitve in je
bila popolnoma brez sredstev.⁷² Mestno poglavarstvo ji je odgovorilo, da se nje-
nemu sinu S., ki se je učil za krojača, odobri podpora v obdobju od 1. aprila 1936
do 31. marca 1937 po 50 dinarjev. Denar se naj bi nakazoval njegovemu kro-
jaškemu mojstru.⁷³ V letu 1937 je M. R. ponovno zaprosila za podaljšanje pod-
pore za svojega sina vsaj do oktobra 1937, ko naj bi sin končal z učno dobo in
postal krojaški pomočnik.⁷⁴ Po predhodnem nadzoru družinskih razmer prosilke ji
je bila prošnja ugodena. Ugotovilo se je, da je družina živela v zelo slabih raz-
merah. Prosilka je bila stara 57 let in ni dobila stalne zaposlitve (samo prilož-
nostno in slabo plačano), najstarejši sin je imel kot čevljarski pomočnik zelo
skromen zaslužek, 23-letna hči kljub trudu ni dobila zaposlitve.⁷⁵ Skratka, družina
se je težko prebijala skozi življenje, njihov mož in oče pa očitno iz samostana ni
mogel nič pomagati.

Na mestni socialni urad se je obrnilo tudi mestno otroško zavetišče na Viču v
Ljubljani, ki je zaprosilo za povrnitev stroškov šivanja 12 deških oblek iz blaga, ki
ga je mestno načelstvo podarilo svojim varovancem v domu, in sicer v vrednosti
320 dinarjev. Prošnji je bilo ugodeno.⁷⁶ Vsaki prošnji pa ni bilo ugodeno. Upra-
viteljstvo uršulinske ljudske šole v Ljubljani je novembra 1937 leta poslalo mest-
nemu socialnemu uradu prošnjo za prispevek v vrednosti 4500 dinarjev, ki naj bi
bil namenjen božičnemu obdarovanju 30 revnih učenk, ki so bile hčere delavskih
ali celo brezposelnih staršev, hčere vdov ali pa so bile sirote brez staršev.⁷⁷ Prošnja
je bila zavrnjena z utemeljitvijo, da bo mestno poglavarstvo samo izvedlo obširno
božično obdarovanje revežev, kar je povezano z velikimi stroški.⁷⁸

V letu 1935 je bila ustanovljena Jugoslovanska Unija za zaščito otrok, sekcije za
dravsko banovino v *Ljubljani*, ki si je zadala za svojo poglobitno dolžnost, da
preuči vsa slovenska mladinska zaščitna vprašanja in na podlagi teh ugotovitev
napravi načrt in postavi temelje za prihodnje delo. Do leta 1939 je Uniji uspelo
združiti v svoj krog 33 mladinsko zaščitnih društev in zvez, povezati njihovo delo z

⁷¹ Prav tam, str. 379.

⁷² ZAL, LJU 489, f. 2211, l. 1937, Prošnja M. R.

⁷³ ZAL, LJU 489, dok. št. 14884/36.

⁷⁴ ZAL, LJU 489, Prošnja M. R.

⁷⁵ ZAL, LJU 489, dok. št. 17268/37.

⁷⁶ ZAL, LJU 489, Mladinsko zavetišče na Viču, 20. 3. 1937.

⁷⁷ ZAL, LJU 489, f. 2222, l. 1937, Prošnja za podporo za revne učenke.

⁷⁸ Prav tam, dok. št. 73032/37.

delom oblasti, poglobiti mladinsko zaščitno delo, ga organizirati in izpopolniti.⁷⁹ Po podatkih glasila Unije »Zaščita otrok in mladine« je v obravnavanem času v Sloveniji izhajalo 218 slovenskih časopisov in revij, a niti eden se ni posvetil izključno zaščiti slovenskih otrok. 39% slovenskega prebivalstva je bilo v tem času starega manj kot 19 let in za teh 500.000 slovenskih otrok in mladine ni bilo časopisa, ki bi skrbel izključno za njihove zdravstvene, socialne, vzgojne in pravne interese.⁸⁰ Unija je v svojem glasilu objavila tudi program Zaščite otrok in mladine.⁸¹ V njem se je zavzela za čim tesnejše sodelovanje med javno in zasebno mladinsko zaščito, za pomoč pri reševanju vseh aktualnih mladinsko zaščitnih vprašanj javne in zasebne iniciative, za zaščito družine, in sicer tako, da se ohrani njeno duševno in telesno zdravje, da se »lačne otroke nasiti, bolne neguje, za ostalim pomaga, zašle na kriva pota reši, sirotam in zapuščenim zagotovi življenjski obstanek ...«. To pa je bilo, tako program, moč doseči z učinkovito organizacijo splošne socialne, zdravstvene, vzgojne in pravne zaščite, in sicer z ustanavljanjem mladinsko zaščitnih domov, šolskih kuhinj, otroških vrtcev, dnevni zavetišč, otroških igrišč, mladinskih knjižnic, čitalnic, delavnic, s sodelovanjem pri reševanju stanovanjskega vprašanja, vprašanja otroške prehrane, obleke, počitka, učenja, zdravja itd.⁸² Omenjeno glasilo je tudi opozarjalo na nujnost nove, moderne zakonodaje glede zaščite otrok in mladine, saj je bil Zakon o zaščiti otrok in mladine iz leta 1922 v marsičem že zastarel. Prav tako je pozivalo javne in zasebne mladinske zaščitne delavce, da se bolj informirajo o predpisih, ki zadevajo mladinsko zaščito, in da jih znajo tudi pravilno tolmačiti. Zato je predlagalo, da se začnejo vprašanja zakonov in uredb s tega področja sistematično obravnavati, pravilno tolmačiti in izvajati. K temu pa naj bi veliko prispevalo prav omenjeno glasilo, ki bo objavljalo zakonodajo s tega področja in jo tudi tolmačilo.⁸³

Unija je bila kritična tudi glede skrbstva za materinstvo v Sloveniji. Po njenem mnenju zaščita za porodnice, otročnice, kakor tudi za novorojenčke ni bila zadostna, kar naj bi bila tudi dokaz nizka rodnost v Sloveniji (npr. leta 1936 na 1000 prebivalcev 23,45), najnižja v Jugoslaviji.⁸⁴ Opozarja, da se še vedno ogromna večina nosečih žena med nosečnostjo ni dala pregledati niti babici niti zdravniku. Več kot 50% porodnic naj bi, tako Unija, še vedno rojevalo brez strokovne babiške pomoči. Zato je Unija predlagala, da bi se obstoječim organizacijam in zavodom, ki so služili zaščiti mater in otrok, priključil še nov člen v obliki posvetovalnice za matere, ki naj bi bila dopolnilo obstoječih institucij in naj bi jo najprej ustanovili v Ljubljani. Organizirana naj bi bila tako, da bi zadostovala za lokalne potrebe mesta Ljubljane in bližnje okolice. Posvetovalnici naj bi bil priključen dom za nosečnice, ki iz zdravstvenih ali socialnih razlogov ne morejo roditi doma. Obe ustanovi naj bi sodili v okvir ljubljanske porodnišnice zato, da bi se skrb za noseče in porodnice vodila po enotnih vidikih, kajti delo porodnišnice bi bilo v socialnem in zdravstvenem pogledu uspešnejše, če bi bila noseča žena že prej nadzorovana. Posvetovalnica bi morala tesno sodelovati tudi z ustanovami za za-

⁷⁹ Zaščita otrok in mladine. Glasilo Jugoslovanske Unije za zaščito otrok, sekcije za dravsko banovino, 1. 3. 1939, št. 1, str. 1, Zakaj?

⁸⁰ Prav tam, str. 2, Program »Zaščite otrok in mladine«.

⁸¹ Prav tam.

⁸² Prav tam.

⁸³ Prav tam, str. 7, Zakoni in uredbe.

⁸⁴ Prav tam, 15. 3. 1939, št. 2, str. 1, Zaščita materinstva.

ščito otrok. S tovrstnimi ukrepi naj bi se dosegla pravična razdelitev porodniške pomoči, saj je imelo, po mnenju Unije, največ koristi od ljubljanske porodnišnice mestno prebivalstvo, medtem ko podeželje ni moglo v tolikšni meri uživati socialne in zdravstvene podpore, ki jo je nudila porodnišnica.⁸⁵

Že konec leta 1936 je dr. Ivo Pirc opozoril na še vedno nizko ozaveščenost mater, ki se kljub veliki propagandi, velikemu socialnemu in zdravstvenemu delu in kljub velikim priložnostim, ki so jih materam nudile otroške ustanove (zavod za zaščito mater in otrok, otroški dispanzer in posvetovalnice za matere dojenčkov in malih otrok), še vedno niso v zadostni meri obrnile na te ustanove takrat, ko je bilo to res potrebno. Tako so mnoge pripeljale v zavod in dom za matere in dojenčke otroke v takem stanju, da je bila »vsaka najbolj skrbna nega, strežba in zdravniška pomoč zaman«, saj so bili otroci shujšani, ohlajeni in »takorekoč na pol mrtvi«. V dom so prišli otroci, težki celo manj kot 1000 g, in »še tega prinese mati pozno«. Dr. Pirc je zato pozval vse zdravnike in ustanove, da matere takoj po porodu poučijo, da v takšnih primerih pride v poštev le specialni zavod.⁸⁶

Sklep

Kljub finančnim in drugim težavam si je banovinska uprava v Sloveniji prizadevala za čim boljše zdravstveno in socialno zaščito najbolj ranljivega dela prebivalstva. Dr. Anton Breclj je v poročilu o delu VI. oddelka kraljevske banske uprave izrazil zadovoljstvo nad doseženim. Tako so bili narejeni pomembni premiki na področju mladinskega skrbstva. Ko je leta 1927 te posle prevzela država, je bila »povsod velikanska stiska, od povsod vpitje: dajte nam več dečjih domov, zidajte nove domove, ker so sedanji pretesni. Mi pa smo stvar napravili drugače in zdi se, da bolj pravilno.«⁸⁷ Namreč, mladinsko skrbstvo so razširili na »večkratno obsežnost«. Šoloobvezne otroke so oddali v zavode, v Ljubljani dečke v Marijanišče, deklice pa v Lichtenthurnov zavod. Druge otroke pa so poslali v rejo na deželo in na ta način želeli doseči, da »nebogljenim, zapuščenim otrokom iz mest in industrijskih krajev nudimo možnost, da pridejo v stik z našo grudo«.⁸⁸ Dr. Breclj je v svojem poročilu poudaril, da je bilo mnogo več otrok v reji kakor pa v zavodih. Rejnikom je banska uprava plačevala oskrbnino, ki se je gibala med 200 in 300 dinarjev. Našli pa so se tudi dobri ljudje, ki so takšnega zapuščenega otroka vzeli za svojega. Je pa dr. Breclj izrazil potrebo po povečanju mladinskega skrbstva, saj je bil, po podatkih VI. oddelka, takšnega skrbstva deležen komaj vsak tretji ali četrti otrok, ki je bil potreben pomoči. Predlagal je ustanovitev še tretje matične ustanove v Celju (poleg Maribora in Ljubljane), ker je bilo na tem področju veliko revščine. Opozoril je tudi na potrebo po povečanju skrbi za »moralno ogrožene ali pa pokvarjene in tudi polno zdravstveno okrnjene otroke«. V nekdanji prisilni delavnici v Ljubljani je obstajalo deško vzgajališče, ki so ga nato premestili v Ponočiče na veleposestvo. Ta zavod je sodil v proračun prosvete ne pa VI. oddelka, nad čimer je dr. Breclj sicer izrazil začudenje, a nato poudaril, da je »vseeno, ali dobi zavod potrebna sredstva iz levega ali desnega žepa«. Izrazil je tudi potrebo po

---

⁸⁵ Prav tam, str. 2.

⁸⁶ Pirc, Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije, str. 312-313.

⁸⁷ Dr. Anton Breclj, Mladinsko skrbstvo in zdravstvo v Sloveniji. Ljubljana 1936, str. 2.

⁸⁸ Prav tam.

ustanovitvi vzgajališča za dekleta, saj »so tudi dekleta pod kožo krvava in imajo dosti podobnih slabosti kakor moški«. Premalo je bilo, tako Breclj, narejenega tudi za preskrbo šoloobveznih otrok, ki so bili zaostali v duševnem razvoju. Opozoril je na potrebo po ustanavljanju pomožnih šol.⁸⁹

Glede dosežkov v zdravstvu dr. Breclj ni izrazil zadovoljstva. Banska uprava Dravske banovine je izdala uredbo o banovinskih zdravnikih, ki jo je banovinsko zdravništvo izpodbijalo kot »nasilno in protizakonito«, saj so po tej uredbi banovinski zdravniki postali uradniki, ki so imeli veliko več obveznosti kot drugi uradniki, pravic in plače pa dosti manj. V »žalostnem položaju« pa so bile tudi babice. Banska uprava je leta 1932 ukinila babiško uredbo, ki je določala, naj ima vsaka porodnica ob porodu babiško pomoč. Tudi manjši okoliši so imeli svoje babice, ki so jih nekdanje oblasti plačevale iz svojih sredstev. Babice niso prejemale visokih plač (mesečno 200-300 dinarjev), toda bile so dolžne oskrbovati vse porodnice svojega okoliša, revne brezplačno, druge pa po najnižjem ceniku. Po ukinitvi omenjene uredbe babiška služba ni bila več urejena. V zakonu o zdravstvenih občinah je bilo določeno, da mora priti na vsakih 5000 prebivalcev po ena babica. To babico je nastavila občina. Praksa je bila žal drugačna. Tako je bila npr. za mesto Ljubljana nastavljena na občinske stroške le ena babica (po zakonu bi jih moralo biti 14), in sicer na Barju s »sijajnim honorarjem« mesečno 50 dinarjev. Po besedah dr. Brejca se je ta ženica »pohvalila, da zadnje redukcije, ko so tudi na magistratu znižali plače, ni bila deležna«.⁹⁰

V žalostnem stanju je bila tudi ženska bolnica s porodnišnico, ki je bila državna bolnišnica. Imela je precejšno postavko, in sicer 16% državne dotacije. Upravnik bolnišnice je na vprašanje dr. Brejca, kako sploh zmore bolnišnica shajati, odgovoril: »Saj ne moremo ubogim ženam ničesar dajati.«⁹¹ Bolnišnica je imela 50 otroških posteljic, ki so bile skoraj vedno polne, a kljub temu otrok sploh ni bilo v državnem proračunu, »češ saj novorojeni otrok ne rabi nič, ko mu daje mati vse!«.⁹² Očitno je beograjska gospoda pozabila na plenice, odeje in druge stvari, ki jih potrebuje novorojenček.

Dunja Dobaja

SOCIAL AND HEALTH PROTECTION OF MOTHERS AND CHILDREN FROM 1919 TO 1939
IN THE TERRITORY OF THE FORMER DRAVA BANATE

S u m m a r y

The new situation after 1918 called for an extensive development of hygiene and, in this context, also the development of the protection of mothers and children. According to Dr. Ivo Pirc, the director of the Hygiene Institute at the time, it was necessary to »roll up the sleeves and get to work«. The legislation was in disarray, the institutions for the protection of mothers and children were practically non-existent, except for a small maternity hospital and children's hospital, which was of a curative nature. In the period under consideration, when the first foundations of the preventive medicine and thus the groundwork for public health were established, much attention was paid to the establishment of the institutions which would follow the mothers already during their pregnancy and prepare them for the time after birth, when all the care is focused on the newborn babies. Thus, in cooperation between the health section for Slovenia and a private association - the children's clinic and association

⁸⁹ Prav tam, str. 2-5.

⁹⁰ Prav tam, str. 10.

⁹¹ Prav tam, str. 31.

⁹² Prav tam.

Društvo dečji in materinski dom kraljice Marije - the Institute for the Health Protection of Mothers and Children was established, and its maintenance was largely taken over by the state. The first to become operational was the children's polyclinic as the first subdepartment of the children's clinic. Initially the Institute also faced the lack of professional staff. The founding of the nursing school was a step towards the improvement of this situation. The first generation of nurses was trained precisely for the care of babies and small children at the Institute for the Health Protection of Mothers and Children. Nurses also visited the mothers at home, instructing them in childcare. Such childcare was all the more urgent due to the extensive prevalence of tuberculosis, which was a typical social disease in the period under consideration, threatening especially small children. In the Kingdom of SHS an active struggle against tuberculosis began with the establishment of anti-tuberculosis leagues. The first of these was formed in 1922 in Maribor. The pulmonary disease clinic was founded under its wing. Medical centres, whose establishment was ordered by the Ministry of Health in Belgrade, were important institutions for the preventive health care of the people. The first medical centre was established in Lukovica pri Domžalah. The work of medical centres was supervised by the Hygiene Institute in Ljubljana. It consisted of work at the clinic and field work. 1930 was an important year for the development of the hygiene organisation. In this year the new Decree on the organisation in the field of hygiene institutes and health centres was issued, unifying the organisation of all the hygiene institutions in the state. Among other things, in this year the holiday home for infirm children was established in Rakitna. The Great Depression also resulted in a large number of dependent or poorly cared for children. Various benevolent associations also contributed to the relief. In order to improve their lives, poor children were sent to holiday colonies. Thus in the year 1932/1933 the Ljubljana school polyclinic organised winter vacations in Rakitna for the first time. It also organised summer holiday colonies here, since the holiday home also had a pool. Unfortunately not all children had the opportunity to benefit from this.